

A színész önfeláldozó élete

Azzal a megdöbbenéssel jöttem a ravatalhoz, amelyet a sorssal és végzettel évezedek óta pörlekedő író érezhet a színész, az ő szellemi és lelki testvére halálakor.

Mert ők szenvedik át legmélyebben, amit megjelenítenek, amit láthatóvá és látomássá tesznek a mélyebb titkokból, hogy ezek és ezek büntetlenül gyönyörködhessenek, sirjanak vagy nevéssenek a lét végtelen szeszélyén és tarkaságán.

Az örök gyönyörködtetés és az örök megrendítés váltságdíja pedig — a művészet szomorú tapasztalata szerint — gyakran épp az önfeláldozó, rövid élet. És Pásztor János szívéen és erein túl korán és túl nagy feszültséggel áradt át a lét ahhoz, hogy színinövendékként kelljen először megismerkednie a földre sújtó fájdalom vagy az égbe emelő boldogság igazi kifejezéseivel.

Túlságosan is mélyről érkezett a mi barátunk és testvérünk, túl sokat látott és megélt, semhogy komédiázzék a színpadon, amikor a szenvedésre kap megbízást a középkort idéző drámában vagy *Az utazó halálában*; a külvárosi rövidnadragos srác túl hamar megismerte a kalandozás árát, de édes örömét is ahhoz, hogy Kakuk Marciként százszor az arcába nevehessen a sorsnak.

Ez a nagy és drága tapasztalat tette eredeti tehetsége, szorgalma és alázata jóvoltából igazi színésszé, aki nemcsak a várfal tövében vergődő, és csonkjait nyomorék szekerén görgető koldus tudott lenni megrendítő erővel és szívfacsaró azonosulással, de fenséges várnagy, sőt Mátyás király is, akinek Európa hódol.

Es ime, e megszenvedett sorsnak, e végső tragédiának a zárójelenetéből kilépve, még mielőtt igazán és sokszor, tenyérsajdítón megtapsolhattuk volna, ide fekiúdt élénk, kisimult arccal, és végképp lehunyta a szemét.

Es mi most úgy érezzük, a fehéren ragyogó külső világ is gyászba borult körülöttünk mindenestül; de mégsem hagyhat el bennünket a hit, és kell hogy tápláljon a remény: ilyen színész életét, amilyen a Pásztor Jánosé volt, nem zárhatja le a halál vasfüggönye, és Ő mindig élénk fog lépni, valahányszor a hála, a szeretet és az emlékező kegyelet tapsai fölúznak a sokaság szívében!

Nyugodjék örök játékba feledkezett háborítatlanságban és békében!

Elhangzott Pásztor János ravatalánál.

Rálin Tibor

Régi lapok — új lapok

Kuncz, Kacsó és barátaik

Szép, de nyilvánvalóan illuzórikus metafora az irodalom köztársasága. (Még ha hozzá is tesszük: köztársasága válogatja...) Mert igaz ugyan, hogy a művek beszélnek önmagukért — és szerzőjükért, ám mennyivel nagyobb eséllyel teszik ezt, ha a szerzők barátaik segítenek a művek elterjesztésében (sőt kiadásában!), az itthoni és külhoni népszerűsítésben. A gáncsokat és gáncsolókat gáncsolni: tulajdonképpen ez is lehet baráti gesztus — és az irodalom szolgálata.

Nézzük ezeket az alapigazságokat (ha tetszik: közhelyeket) irodalomtörténeti vetületben, elmúlt idők irodalompolitikájának a fényében. A „Vallani és vállalni” példáján. Ezúttal csupán a vita utótörténetében tallózva. És itt-ott benézve a kulisszák mögé. Amit ugyanis jó ideig erről az anekdotáról, illetve sajtóvitáról tudtunk, távol áll a teljes — és reális — valóságtól. Mint ahogy ezt már többször is alkalmam volt kifejtetni, különösen a Kuncz Aladár kezdeményező szerepe maradt árnyékban, feltűnő arányvesztéshez vezetve irodalomtörténeti tudatunkban. Persze, újabb aránytézést okozna, ha arról, amit tegnapi feketének mondtak, most azt állítanánk, hogy patyolatfehér — és vice versa. Az idézetekkel könnyű manipulálni, mint ahogy ma már nem nehéz megtalálni az ellenidézeteiket sem.

Maradjunk csupán egy konkrétumnál, Kacsó Sándor regényének, a *Vakvágányon*nak a fogadtatásánál. Tudjuk, a Szépmíves Céh a kéziratot 1929 őszén visszautasította, a lektori munkát végző Kovács László által, de Kós Károly véleményével egyezően. Berde Máriának, majd magának Kacsónak irt levelében Kós határozottan, sőt megbántódottan kikérte magának az elfogultság vádját, hogy maffia működne, és hogy „a Szépmíves Céh a Bánffy-klikk eszköze csupán”, szeretetéről, barátságáról biztosította a szerzőt, fenntartva minőségi kifogásait a regénnyel szemben. („En az erdélyi magyar irodalom kérdéséből nem tudok és nem akarok sem pajtásági, sem hiúsági kérdést csinálni, vagy engedni azt, hogy az lehessen belőle — még a magam személyes érdekeinek vizsgálásából vagy kényelmi szempontokból sem.”) A „székelyek”, mindenekelőtt Tamási Áron és Szentimrei, tiltakoztak a visszautasítás ellen, de Berde Mária és Molter Károly is igyekezett közbenjárni az ügyben — eredménytelenül. A könyv végül Brassóban jelent meg.

Anélkül, hogy szembesítenénk itt a Kós—Kacsó-levélváltásban a kiadóvezető sorait a szerzővel (bár előbb-utóbb ezt is meg kell tennünk), maradjunk a korabeli sajtóban nyomon követhető helikoni visszhangnál. Idézve előbb egy *Páztortűz*-cikket, 1930 januárjából, amely már a „Vallani és vállalni” lezajlása után tudatosítja az új életviszonyok között az író szerepét: „... a kisebbségi népeknek is elsősorban arra van szüksége, hogy a jövő elmaradhatatlan küzdelmeire készítsék őket elő, nem elégedhetnek meg a múltba vagy a múlttal összefüggő jelen szokásaiba való bármilyen művészi belemélyedéssel. [...] a kisebbségi irodalomnak is nem az altatásban, hanem az ébresztésben vagy legalábbis az ébrentartásban kell látnia legnemesebb feladatát.” A cikket (*Változások*) az a Lakatos Imre jegyezte, aki korábban Kuncz Aladár fogolytársa volt a „fekete kolostorban”, Kuncz halála után pedig, 1931-ben néhány hónapon át az *Erdélyi Helikont* szerkesztette.

A *Helikon*ban — ez köztudott — az 1929 szeptemberében kezdett ankétot Molter zárta le, 1930 januárjában (Kacsó Brassói *Lapok*-beli lényegi közbeszólását korántsem marasztalva el), az utóhangok azonban tovább követhetők Kuncz folyóiratában. A csupán frazeológiai emlékeztetőnél (*Valaki vall is, vállal is*), amelyre Marosi Ildikó utalt könyvében, fontosabb Szentimrei Jenő két könyvkritikája — a vitában „kontra-Helikon” álláspontot elfoglaló Károly Sándor, illetve Kacsó Sándor egy-egy új művéről. „Ha minden írónk ilyen tiszta szándékkal ülne asztalhoz, mikor formát keres mondanivalói számára, bizony szebb és jobb lenne a világ — írja Szentimrei 1930 májusában az *En vagyok az út, a hazugság* című regény szerzőjéről. — Bátorabb lenne az őszinte szó s hazug látszatoktól mentesebb a társadalmi együttélés. A feladat vállalása apostoli cselekedet volt kétségkívül Károly Sándor részéről. De a nagy szándék mellett megbicsaklott a formakereső írói készség. Annyi már látszik ebből a regényből, hogy az író merre szeretne csapást vágni magának, de elhithető ereje még nem érett odáig, hogy a megvalósítást az egyedül meggyőző forma szugesztívításával rá tudja erőszakolni az olvasóra.”

Kacsó Sándor mellett még egyértelműbben áll ki. És teheti ezt a *Helikon* júniusi száma „Könyvek és írók” rovatának az élén, a következő szavakkal vállalva és vállalva meg elfogultságát: „*eszmétársak* vagyunk a szebb, harmonikusabb, gyógyultabb Erdély elképzelésében s a megvalósítás legjobb irányát kereső munkában. Lobogóbb temperamentummal, bővebb és dúsabb fiatalossággal, türelmetlenebb és követelőbb jógyekezettel dolgozik nálam, s nekem, ahelyett, hogy elítélném, gyönyörűségem telik még az elgaloppozásaiban is. Úgy érzem, még száz ilyen hevesen akaró, ilyen két kézzel s néha behunyt szemmel is, de ereje fogytáig verekedő Kacsó Sándorra volna szükségünk s egyben feltisztulna előttünk a látóhatár. Nem is kellene száz, talán egy tucat is elegendő volna belőlük. Ha a puhább gerincekből, a megalkuvásra és képmutatásra hajlamosakból is kevesebb lehetne...” A recenzius nem „pajtáságból” védi a *Vakvágányon-t*, hanem mert tiszteli a kimondás bátorságát: „Itt meg kell mutatni: *ez van*, így van, hadd lássa mindenki, mennyire másként kellene lenni, másnak kellene lenni, másként kellene élni, hinni, érezni, tenni és dolgozni, hogy a munka nyomán élet és béke fakadjon ezen a tájon.” Szentimrei közvetlenül is visszaul a vitára: „Kacsó Sándor fújta

meg a harsány s ha egészében nem is, de részben helytálló vád kürtjeit Brassóból: gyávák az erdélyi írók. Azóta lezajlott a vita vallásról és vállalásról, s ez a regény öngazolása Kacsó Sándornak. Mintha mondaná: lássátok, így kell hozzányúlni ma égető kérdésekhez, ilyen meztelen pengével, mely egészen a »purifikációs« új-ságírómunkáig leegyszerűsíti a formát, hogy annál élesebben hatoljon bele a köz-tudatba.“ Tudatában van a regény gyengéinek is, ám ezekről egészen másként szól, mint például Kovács László és Kós Károly (leveleikben); elnézőbb következtetését ezzel indokolja: „Ha francia író volna, aki a világ legfejlettebb elbeszélőformáin nevelkedett, méltán illethetné szemrehányás érte. De az erdélyi magyar kisebbségi regénynek nincsenek ősei, még nevelőszülei is kevesen. Majd megkeresik a cizel-láltabb formát azok, akiknek ősei itt élnek közöttünk a — Kacsó Sándorokban.“

És végül egy még meglepőbb sajtóadalék, szintén helikoni körökből. Heinrich Zillich, aki a régebbi fekete-fehér felfogásban gyökerező értelmezés szerint egy hú-ron pendült „Helikonékkal“, 1930. július 18-án a *Kronstädter Zeitung*ba írt cikket a *Vakvágányról*; ilyen mondatokat találunk benne: „Mi ennek a regénynek az erénye? A bátorsága! Ez a regény kimondja, hogyan szenved és él Erdély magyar kisebbsége, miként gazdagodnak meg rajta saját és más vérszopóik.“ És az a Zil-lich, aki „fejlettebb elbeszélőformán“ nevelkedhetett -- gondoljunk csak a XIX. és XX. századi német epikára —, leírja: „üdvös lenne, ha szászok is olvasnák ezt a regényt, amely hatásos képet ad a vidéki lét magyar viszonyairól, különösen a parasztságról. Nálunk még teljesen hiányzik az ilyen írásmű.“

Ne próbáljuk ezekkel az idézetekkel (vagy hasonlókkal) fehérre mosni a ké-sőbbi, a nagynémet ideológia hívéül szegődő Zillichet. A Szentimrei-recenziót vál-laló Kuncz Aladár sem „kooptálható“ szerkesztői objektivitása, tisztánlátása miatt az osztályharcosok közé. E néhány példa mégis tanulságos. És nem csupán az irodalomtörténész számára, akinek kötelessége minden tényt tudomásul venni s azokra építeni elméleteit; de ugyanígy a szerkesztőnek is. Egy dolog a barátság — és másik az etikai-esztétikai ítélet.

Persze, kiállhatunk azért barátaink mellett is...

Kacsó Sándor

Gaál András: Forrás
(a Korunk Galéria
anyagából)